

וראה בסוף פרק ה' שיטת הגר"ב רבינוביץ תאומים (מעורכי האנציקלופדיה תלמודית) שפירסם מאמר ובו נקט שהקו נקבע ע"פ קצה סיביר, ושם הבאנו הדיון בדעת בעל הדברי יואל מסאטמר. - שיטות היומם הבני ציון ור"מ כשר ועוד הובאו בפרק ז', וכאן הבאנו בעיקר אלו שדנו אחרי הדיון שבשעתו כיצד יש לפסוק למעשה.

תשובת האמרי אמת והנהגת תלמידי יח"ל

במהלך קיץ תש"א שלח רבי יוסף ליס (שהיה אז בחור מתלמידי ישיבת מיר בקובא) מכתב לרבו בעל האמרי אמת מגור זצ"ל ובו הרחיב בתאור המצב ביפן ובעובדה שאין בידם האפשרות לברר הדין, וביקש "באנו בזה לשאול את כקש"ת שיאיר עינינו בענין המסובך הלזה שהוא יסוד תורתנו הקדושה, ולהמציא לנו במוקדם הכי אפשר הלכה ברורה".

האמרי אמת לא עסק בעצמו בעניין אלא מסר השאלה (ע"י בנו הבית ישראל זצ"ל⁵²¹) לשני רבנים שנתפרסמו כמומחים לענייני תכונה, הגרי"מ טוקצ'נסקי והגר"ד שפירא. שני הרבנים נחלקו ביניהם על מקומו של קו התאריך וכל אחד מהם נקט קו תאריך אחר אלא שלפי שני הקוים נשארה יפן עם היום המקומי. האמרי אמת לא ענה ישירות ליפן אך על פיו שלח הבחור ר' זעליג שטיצברג מיח"ל⁵²² לחבריו שביפן את מכתב תשובתו של הגר"ד שפירא להאמרי אמת, מכתב תשובה בן כ-7 דפים מתוקתקים במכונת כתיבה עם תיקונים בכתב יד⁵²³.

למכתבו של הגר"ד ש"ש צירף ר' זעליג מכתב משלו בזה הלשון: "השאלה מענין שב"ק וכו' נמסר [ע"י] כ"ק מרן א"ש לאחד וזה תשובתו, וכנראה שכ"ק מרן א"ש מסכים לזה. כ"ק מרן א"ש ב"ה בקו הבריאות אבל ה' חלוש מאוד השי"ת יחזקהו ויאמצהו ויאמר שדי סבל יסורים עבור כלל ישראל, וישמע בז' [בזמננו ?] קול שופר

~~~~~ מקורות והערות ~~~~~

⁵²¹ ראה בהקדמת בני המחבר לבני ציון ח"ג שהשאלה נמסרה לאביהם ע"י הבית ישראל ובספר גבורי החיל בשם הר"ח מאנדל שהבית ישראל שלח אותו לשאול את הגרי"מ ט.

⁵²² הרה"ח ר"ז שטיצברג זצ"ל היה אז בחור מחסידי גור ונמנה על קבוצת תלמידי יח"ל שגלתה לוילנא והמשיכה אח"כ ליפן. בהיותם בוילנא קיבל ר' זעליג רשיון כניסה ועלה מליטא לארץ ישראל [הפרטים על הר"ז זצ"ל ע"פ ספר 'גבורי החיל'. תשובתו של ר' זעליג נשארה בידי השואל רבי יוסף ליס זצ"ל. מעניין שבהפרדס' אייר תשי"א מנו את ר' זליג בין הפליטים הנמצאים בקובא שביפן, וכנראה נכתבו הדברים על סמך רשימת התלמידים בוילנא שהיה להם מידע שהמשיכו כולם ליפן]. ראה עוד פרטים בהקדמה.

⁵²³ התיקונים כוללים נוסח ותוכן ונראה שהם מכתב יד הגר"ד ש"ש עצמו. תחילת התשובה מנוסחת כפונה לאמרי אמת ("בדבר השאלה שבאה ממדינת יאפאן מאנ"ש הפליטים שמה... הנה כבר ישבתי על מדוכה זו בחיבורי...") בסוף התשובה אין חתימה.

של משיח בקרוב, ידידכם הדושו"ט והמצפה לתשועת ד', זעליג שטיצבערג מאסטרואוע (המשך המכתב ראה בהערה⁵²⁴).

והנה ר' זעליג זצ"ל צירף את השערותו האישית: 'וכנראה שכ"ק מרן א"ש מסכים לזה'. אם ההשערה נכונה שהאמרי אמת 'מסכים' לדברי הבני ציון, הרי יש לנו כאן הכרעה שלא כשיטתו של הרי"מ טוקצינסקי. אבל מדברי הגרימ"ט מוכח בבירור שלא כהשערה זו⁵²⁵. וראה להגאון ר' שאול ברזם זצ"ל, חתנו של הקה"י זצ"ל, הכותב מפי עדים נאמנים, "גם האדמו"ר מגור זיע"א לא הורה בעצמו בשאלה זו, אלא מסרה להרב מ. טוקצינסקי ולהרב ד. שפירא בעמח"ס בני ציון" (מתוך מכתב בספרו זכרון שאול בסוף הלכות שבת, ח"א עמ' מ"ז⁵²⁶). למעשה ממכתבו של הרב שטיצברג נראה ברור שלא ידע כלל על העובדה שהאמרי אמת שלח השאלה גם לרימ"ט וסבר שהאמרי אמת הסתפק בתשובתו של הבני ציון לבדו, וראה הערה⁵²⁷, והדעת נותנת שעל סמך זה הוסיף את השערותו שיש בכך להראות שהאמרי אמת מסכים לתשובתו, ואם כן דומה שאין לראותו כמתווכח עם דברי הגרימ"ט והגר"ש

~~~~~ מקורות והערות ~~~~~

⁵²⁴ בקטע נפרד: אבקשכם מאד שתאמרו פרי"ש להידידים שלי הנמצאים שם הב' משה פאסטאק נ"י עזריאל דוד פאסטאק נ"י שמואל וויטולזאן נ"י אלי' וויטולזאן נ"י יחיאל ראזענצוויג נ"י לייביל בולגארווי נ"י וכו' ותאמרו להם שהשגתי מהם הק' [הקרטיל, כרטיס דואר?] [לא יותר] והזכרתי אותם בקודש פנימה וכעת אין יכולים לעשות כלום עבורם כי לא הי' כלל שיודאל [קשור לאישורי העליה]. אבקש מאד מהם שיכתבו לי בכל פעם ופעם אני כבר כתבתי להם מכתב [יכולים שלוח ע"י פאסטאק אויר] מאוד הם בז' [בזכרוני?] לעשות עבורם. השי"ת יעזור להם הן ברוח הן בגשם וישמע מהם בשורות טובות (וחתם) מהנ"ל. ובקטע נוסף: פרי' שלום לידידי היקר הרב ר' פנחס הירשבורג [הירשפרונג?] שליט"א ולר' יצחק אמשינאווער נ"י ולאייטשע סאבלאווער נ"י וליצחק קראקאווער נ"י.

⁵²⁵ הגרימ"ט כותב בספר היומם (עמ' א') "והאדמו"ר מגור שליט"א, אחרי שאלו גם את דעתי וגם את דעת הרה"ג ר' דוד שפירא - השיב כדעתנו שלא ישנו את יומם". וכע"ז בעוד מקומות, ולא מתקבל על הדעת שזה שקר גלוי ולמעשה האמרי אמת הכריע שלא כדבריו. וכיון שהר"ז שטיצברג כתב ש'כנראה' האמרי אמת מסכים להגרד"ש, ואילו מדברי הרימ"ט מבואר בוודאות ובהחלט לא כך הרי הודאי עדיף.

⁵²⁶ מן המכתב ניכר שהוכן לפרסום ומצויין שכנראה נכתב למערכת 'הפרדס'. בספר 'ארחות רבינו' ח"ג עמ' קמ"ג כתב ששמע שהחזו"א הכתיב את נוסח המכתב להגר"ש זצ"ל. יש לציין כי המכתב נכתב בחיי החזו"א (המוזכר בו בברכת החיים), רבו המובהק של הכותב, ומסתבר שעכ"פ נכתב באישורו.

⁵²⁷ לשונו שהשאלה 'נמסר [ע"י] כ"ק מרן א"ש לאחד', בשעה שלמעשה השאלה נמסרה לעוד אחד נוסף שהשיב בנקיטת קו תאריך אחר המבוסס על רעיון שונה לחלוטין. ברור שאילו ידע שהאמרי אמת מסר השאלה לשנים לא היה כותב בלשונו כזו.

ברזם המורים לא כך. לענ"ד גם דברי הגרד"ש עצמו יש בהם כדי ללמד שלא הייתה הכרעה מהאמרי אמת כשיטתו, וראה בהערה⁵²⁸.

בהקשר זה יש להדגיש את העובדה שהאמרי אמת נהג בדרך כלל, מטעמים הכמוסים עימו, שלא להכריע למעשה בשאלות הלכתיות (ואפילו במה שנגע לו אישית יש שהעביר השאלה לאחרים עיין בקובץ המכתבים), וכידוע נהגו כך עוד רבים מהאדמו"רים שלא ענו בעצמם לשאלות הלכתיות שהופנו אליהם אלא מסרום למורי הוראה שיורו כפי דעתם. ובנוגע למכתב זה הנה השאלה נמסרה להרבנים הנ"ל ע"י ה'בית ישראל', ומן הפליאה שהבית ישראל לא ענה בעצמו ולא זו בלבד אלא שהתשובה אף לא נוסחה כתשובה של האמרי אמת או של הבית ישראל אלא כמכתב של ר' זליג (וגם ר"ז עצמו לא מסר בשם דבר, ואף לא ידע מהי דעתו של האמרי אמת עצמו מלבד ציון השערותו האישית שכנראה האמרי אמת מסכים). נראה שיש להסביר הדברים ע"פ העדויות הנ"ל שהאמרי אמת לא הורה בעצמו בשאלה, והתשובה נשלחה באופן זה כדי שלא יראו בזה הכרעה של האמרי אמת עצמו⁵²⁹. - מה שצריך עדיין באור הוא למה באמת נשלחה ליפן רק תשובת הבני ציון ולא תשובתו של הרימ"ט, וראה הערה⁵³⁰.

~~~~~ מקורות והערות ~~~~~

⁵²⁸ ויתירה מזאת, הגרד"ש בספרו כתב בתוקף לקיים דבריו ולדחות שיטת רימ"ט (שלמעשה נתפרסמה יותר). ואילו הייתה לגרד"ש ידיעה שהאמרי אמת אמר על שיטתו שהיא עדיפה ונכונה יותר משיטתו של הגרימ"ט אין ספק שהיה מדגיש זאת [וראה בבני ציון (ח"ב סימן י' בכותרת לאות כ') וכן הסכים כ"ק אביר הרועים האדמו"ר מגור זצ"ל ושלח ליפאן את תשובתי אשר כתבתי לו בזה שלא לשנות ביאפאן]. אבל בתוך הדברים הזכיר גם את אסיפת הרבנים וכתב "ובאסיפת הרבנים ... (עיי"ש שהפליג בתאור משתתפי האסיפה)... והצעתי אז שלא לשנות ביפאן את חשבון הימים מכפי אשר החזיקו עד אז... וכן השבתי לבקשת כ"ק הגאון הצדיק אביר הרועים האדמו"ר רבי אברהם מרדכי אלתר מגור זצ"ל, שבאה אליו השאלה מתלמידיו... ומסר לי השאלה להשיב חוות דעתי בזה, ותהלי"ת תשובתי מצאה חן בעיניו הטהורים, ובעיני כל גדולי הדור, והשיבו כן להשואלים להלכה ולמעשה, שלא ישנו ביאפאן את חשבון הימים מכפי אשר החזיקו עד אז שמה". ע"כ. והנה כלפי אסיפת הרבנים הרי ברור שלא קיבלה את שיטתו דווקא, וכן בכל דבריו שם לא הזכיר את הקו הפרטי שלא אלא שאין לשנות מהנהוג ביפן. ותוכן הדברים מלמד שראה באמרי אמת סיוע לפסק שלו בשאלת יפן ושלא לשנות בה מהנהוג הקודם, אבל לא הזכירו כלל כהכרעה בינו ובין הגרימ"ט.

⁵²⁹ לענ"ד מסתבר עוד שהתשובה המלאה נשלחה ליפן (ולא רק הוראה קצרה למעשה בנוסח כ"ק מרן א"ש הורה לשמור השבת הנהוגה במקום וכדומה) כדי שהרבנים שביפן יוכלו לבקר את תוכנה.

⁵³⁰ דומני שהתשובה המסתברת היא שרימ"ט עדיין לא סידר דבריו בכתב ואילו רד"ש הביא דפים מוכנים למשלוח. ואמנם ברור שתשובה זו אפשרית רק אם לא הייתה כאן כל כוונה של הצגת התשובה כתשובה של האמרי אמת עצמו, ופשוט [בספר 'גבורי החיל' (עמ' 229) בהערה הביא המחבר שאביו הגרי"מ מנדלבוים אמר "ששמע שהאמרי אמת התבטא שהכיוון של הגרימ"ט המתבסס על הרעיון שירושלים היא מרכז העולם נראה לו". והנה לא צויינה רמת האמינות של השמועה ואנו יודעים שלמעשה ליפן נשלחה רק תשובת הבני ציון, וקשה לתת משמעות הלכתית לשמועה זו. רימ"ט עצמו לא טען בשום מקום שהאמרי אמת הסכים איתו. ולא הציג כל נטיה של האמרי אמת לשיטתו הפרטית].

והנה להלן הבאנו שכפי הנראה מהמקורות שלפנינו המשיכו בני ישיבות יח"ל (שחלקם או רובם נמנו על חצירו של האמרי אמת) וליובאוויטש להחמיר ביום השני באיסורים דאורייתא גם אחרי שהגיעה תשובתו של הגר"ד שפירא ליפן. וכך גם ביום הכיפורים שחל בודאי אחרי שהגיעה התשובה ליפן נהגו צום יומיים (ע"י אכילת פחות מכשיעור ביום השני), ונראים הדברים שהבינו ממכתבו של הרב שטיצברג שאין זו הכרעתו של האמרי אמת עצמו. וכבר הבאנו את מכתבו של הרב מפרושקוב שנראה ממנו שאלו שנשארו ביפן (או חלקם) אף נהגו בהמשך את עיקר השבת כהוראת החזו"א. כמו כן השואל הר"י ליס עצמו נהג על פי תשובת החזו"א במוחלט מאז שהגיעה וכנראה מטעם זה.⁵³¹

כדי להבהיר הדברים נשאל בזה הגאון ר"ש אלתר שליט"א, בנו של האדמו"ר הפני מנחם זצ"ל ונכד האמרי אמת, והשיב כדבר פשוט שאין מקור לראות בזה פסק של האמרי אמת עצמו ושמי שמכיר פרטי הדברים מדרכו של האמרי אמת בשאלות הלכתיות שהועברו אליו יודע שהיה ירא הוראה ובדרך כלל לא היה פוסק כלל בשאלות למעשה, ובפרט בחולשתו הגדולה באותה תקופה (המוזכרת גם במכתב), וברור שהאמרי אמת מסר השאלה להגר"ד ש שיורה את דעתו שלו. כפי שהבאנו לעיל הגר"ש ברזם כותב את אותם דברים ע"פ עדויות נאמנות מאותה תקופה.⁵³²

וראה עוד מקורות בעניין בהערה.⁵³³

~~~~~ מקורות והערות ~~~~~

⁵³¹ וכן שמעתי מח"א שהגר"י הורוויץ, מגולי יפן, תיאר לו כדבר פשוט שהאמרי אמת לא שלח פסק שלו אלא רק ציין לאלו שפסקו כך, והדעת נותנת שכך התקבל הדבר אצל אלו שראו התשובה בשעתו (ושוב ביקשתי מידידי שיחי לשאלו, ואמר בתוקף שמה שהתפרסם שהיה פסק מהאמרי אמת אינו נכון והייתה זו תשובה של רב מירושלים, וציין שהכיר אותו אח"כ בירושלים). ואגב, שמעתי מבני משפחתו של השואל הגר"י ליס שר"מ כ. רצה לשוחח איתו בעניין והגר"י דחה אותו אף קודם שהזדהה מפני שהיה לו הרושם שהוא מבקש 'להשתמש' בדבריו ואינו מחפש ברור אמיתי.

⁵³² מפי השואל הרב א. ק. שיחי, שהראה להגר"ש את מכתבו של הרה"ח ר' זעליג זצ"ל ושאל לחו"ד. (מכתבו של ר"ז נמצא רק לאחרונה, ולפני שמצאו אותו שאלתי את הגר"ש האם היה פסק של האמרי אמת עצמו בעניין, והשיב לי שלא ידוע לו על הכרעה של האמרי אמת עצמו והידוע הוא שבריר על דעת הבני ציון וכו' והשיב ליפן לסמוך על דבריהם).

⁵³³ בספרו של ר"מ כשר כתב שהבית ישראל ענה לו בכתב שאביו לא הורה על שינוי בשום מקום ובאופן כללי סבר שלא להנהיג חדשות, ולא סמך על תשובותיהם של הגרי"ט והגר"ש אלא רק כדי להורות שאין צריך לשנות ולא הכריע שדבריהם נכונים. וזה מתאים לדברינו. ואמנם מלבד בעית האמינות הכללית שיש במקור זה, הרי כאן הדברים עצמם אומרים דרשני. ברור שהאמרי אמת לא סבר כשיטתו של ר"מ כ. וגם הוא לא טען כך בפירוש (אם כי נתן לקורא מקום 'להבין' כך וכפי שנהג בכל מי שמספק לא הורה על שינוי). ר"מ כשר מזכיר המכתב כמה פעמים אבל נמנע מלצטט את לשונו המדויקת וכנראה היה לו הכרח שלא לצטט ודברים בגו. יש לשער

הנהגת תלמידי יח"ל ועוד ביפן. בספר 'גבורי החיל' המיועד לתאר את קורותיהם והנהגותיהם של תלמידי יח"ל כתב (עמ' 223 בשם הגר"י הורביץ מתלמידי מיר בשנחאי) "בני התורה נהגו כולם כפשרתו של הגרש"ז ריגר הנ"ל" דהיינו שהחמירו בדאורייתא בשני הימים וביום א' הניחו תפילין על תנאי ובדרבנן סמכו על מנהג המקום. אך אחרי תשובת החזו"א שינו בני ישיבת מיר ו"הפכו את הדברים ומה שנהגו קודם ביום ש"ק נהגו כעת ביום א', ובש"ק של יפאן הניחו תפילין וביום א' התפללו תפילת שבת". ומשמעות הדברים שתלמידי יח"ל החמירו בדאורייתא גם אחרי דבריו של האמרי אמת (וכן הבאנו לעיל שכפי הידוע השואל עצמו, הגר"י ליס, היקל אף בדאורייתא מאז שהגיעה תשובת החזו"א).

ובפתח דבר לספר 'אור משה' (זרעים - מועד, עמ' י"ב) כתב שתלמידי יח"ל עברו לשנחאי שבסין לפני יוהכ"פ כדי שלא להיכנס לשאלת התאריך, ואילו הגרש"ד מרגליות הרב מפרושקוב ור"י הורביץ שנשארו בקובא ביום הכיפורים - צמו יומיים⁵³⁴. ובספר 'גבורי החיל' עמ' 242 "רוב התלמידים נהגו כפשרת הרב הרצוג ז"ל (-כלומר צמו ביום הראשון וביום השני אכלו פחות מכשיעור כדין חולה מסוכן) אך יחידים צמו ב' ימים". וכנראה הוא מהאי טעמא שהיה פשוט להם שאין זה פסק של האמרי אמת. גם במכתבו של הרב זוין לחזו"א מחודש אלול כתב שהנמצאים ביפן מחמירים בשבת בשני הימים (וראה לעיל על תלמידי ליובאוויטש שג"כ נהגו כך, ועל תלמידי יח"ל וליובאוויטש שהתכוונו לצום יומיים באוניה).

~~~~~ מקורות והערות ~~~~~

שבמכתב נאמר רק שאביו לא הכריע בעניין ואחרי שקיבל חו"ד מרבנים השיב ביחס ליפן שאין צריך לשנות ותו לא, וההוראה הכללית 'שלא להנהיג חדשות' היא הוראתו האישית של ר"מ כשר. ועכ"פ עד שלא יהיה המכתב המקורי לפנינו - קשה להביא מזה ראיה. ומ"מ ייתכן שהעובדה שרמ"כ, שהיה לו קשר מסויים עם הבית ישראל ויש מקום להנחה שלא היה מעיז בו פנים, פרסם כך בשמו בחייו, יש בה ללמד שעכ"פ שמע ממנו או קיבל ממנו בכתב שהאמרי אמת לא הורה כקו מסויים, וצ"ב.

יש לציין עוד שהרה"ח ר' לייב בלוס זצ"ל, שהיה דבוק ברבו האמרי אמת והוגה בספרו הק' תמיד, ועסק הרבה לברר השיטות השונות בעניין קו התאריך, כתב (בספרו 'קו התאריך בכדור הארץ' עמ' 11) שהאמרי אמת אחרי ששאל לחו"ד של הגרימ"ט והגר"ד שפירא השיב שישמרו ביפן השבת הנהוג "אמנם לא רמוז שום רמז עם איזה שיטה מכל השיטות היא דעתו". הר"ל בלוס עצמו הקשה בתוקף הן על שיטת הגרימ"ט והן על שיטת הבני ציון ונראה שצידד שיש לדחות את שניהן וראה בספרו שהציע קו אחר שיוצא סמוך לקו הבינלאומי, עיי"ש.

⁵³⁴ הרב יוסף הורוויץ שהובא בגבורי החיל היה מתלמידי מיר, ושמעתי מת"ח ששמע ממנו שלא נשאר בקובא ביוהכ"פ, ובטעות נתפרסם עליו שצם יומיים.

במכתבו של הגרד"ש מרגליות מפרושקוב (שהיה רב חשוב בפולין והיה קשור עם תלמידי יח"ל, וראה פרטים עליו לעיל פרק ח') כתב "לנו שבת מיוחד ולאנשי קובע שבת אחד [אחר ?]. ביחוד יתבלט זה באופן נורא ביה"כ הבע"ל, 'חזון איש' הבריק בעצמו 'אכלו ביום ד' וצומו ביום ה' ואל תפחדו כלום' הרב מחארביין השיב לעשות הכל כמקדם". ע"כ ('גבורי החיל' חלק ב' עמ' 42. המכתב נכתב כנראה לפני שהגיע מברקו של הרה"ר הרצוג שאינו מוזכר שם). המשמעות הברורה של הדברים היא שהרב מפרושקוב ומקורביו נהגו עיקר השבת כהחזו"א. וכבר הבאנו לעיל שהאדמו"ר רש"ש מאמשינוב נהג עיקר השבת כהחזו"א משהגיעה התשובה ליפן.

סיכום הדברים

סיכום הדברים שמוסכם על כמעט כל הפוסקים שחייבים לפרוש ממלאכות ביום ראשון למניין שמונים ביפן.

יש אומרים שהוא וודאי דאורייתא ויש אומרים שהוא ספק דאורייתא. ויש שס"ל שעיקר הדין להקל ומ"מ ההוראה למעשה היא שיש להחמיר בדאורייתא או גם בדרבנן ולהשתדל לא להיות שם בשבת. לגבי קידוש ותפילות יש דיעות שונות ויעויין בדברי הרבנים שאספנו.

וכל זה לגבי יפן שלמעשה המתיישבים היהודים נהגו כמניין שמונים האומות תושבי המקום. ולגבי הוואי שנהגו המתיישבים כמניין תושבי המקום שהוא מתאים לדברי הראשונים (ודלא כשיטת הגרי"מ טוקצינסקי), נראה מהדברים שלפי כמעט כל הרבנים אין שום צורך להימנע ממלאכות ביום שע"פ הרב טוקצינסקי, והקידוש והתפילות ביום השבת שע"פ הראשונים לבדו.

יש להדגיש שמוסכם כמעט על כל הדעות שאין הלכה כדברי מי שכתב שאין קו תאריך כלל.